

Д. І. ПОГРІБНИЙ,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ

У статті на базі опрацювання сучасних правових та економічних досліджень проводиться аналіз особливостей міжнародно-правового регулювання діяльності транснаціональних корпорацій як суб'єктів приватної економічної влади та їх впливу на розвиток світової економіки. Також звертається увага на завдання законодавчої та виконавчої гілок влади в Україні стосовно реалізації державних програм інноваційного розвитку для гнучкої інтеграції національної економіки в сучасну інноваційну економіку світу.

Ключові слова: транснаціональна корпорація, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, інтернаціоналізація, глобалізація.

Постановка проблеми. Інноваційна діяльність, що здійснюється сьогодні транснаціональними корпораціями, суттєво впливає на конкурентоспроможність країн у системі світового господарства, визначаючи лідируюче положення одних і відставання інших. Отже, ТНК є по суті найважливішими учасниками процесу формування глобальної інфраструктури технологічних нововведень за рахунок контролю над переміщенням основних компонентів, необхідних для здійснення інноваційних проектів, у тому числі венчурного капіталу, висококваліфікованих кадрів, нових ідей і розробок.

У цьому контексті нагальним питанням є уніфікація та вдосконалення системи правових норм, що мають забезпечувати діяльність із створення та функціонування транснаціональних корпорацій. При цьому поряд з уніфікацією міжнародно-правових норм актуальним завданням є також удосконалення національного законодавства в цій сфері. Зважаючи на це, послідовна реалізація державою стратегічних інноваційних програм розвитку за допомогою економіко-правових механізмів має створити умови для захисту та гнучкої інтеграції національної економіки в сучасну інноваційну економіку світу.

Стан розробленості проблеми. Беручи до уваги визначальну роль транснаціональних корпорацій у формуванні інноваційної моделі світової економіки та зважаючи на необхідність створення дієвих економіко-правових механізмів регулювання глобалізаційних соціально-економічних процесів, цьому питанню приділяється чимало уваги з боку іноземних та вітчизняних правників та економістів. Зокрема, науково-теоретичне підґрунтя дослідження становлять роботи таких науковців, як: Ю. Є. Атаманова,

О. М. Вінник, О. А. Городовий, В. А. Денисюк, Д. В. Задихайло, Ю. М. Капіца, Н. Д. Кондратьєв, В. М. Крижна, Б. І. Мінц, Н. М. Мироненко, О. П. Орлюк, І. Є. Погребняк, С. Ф. Ревуцький, О. Д. Святоцький, І. В. Спасибо-Фатєєва, Е. Я. Волинець-Руссет, В. М. Гайворонський, В. А. Дозорцев, О. М. Давидюк, П. П. Крайнев, В. К. Мамутов, Д. Денієл, і праці інших науковців.

Викладення основного матеріалу. Процес перетворення світового господарства в єдиний ринок товарів, послуг, капіталу, робочої сили і знань є по суті глобалізацією. Це є більш висока стадія інтернаціоналізації, її подальший розвиток. Отже, коли світ був єдиним ринком лише для невеликого числа компаній, мова йшла про інтернаціоналізацію. Коли ж ринок став єдиним для десятків тисяч транснаціональних корпорацій, то стало можливим говорити про нове явище, а саме глобалізацію. Вона охоплює процеси інтернаціоналізації економіки, розвитку єдиної системи світових зв'язків, зміни й ослаблення функцій національної держави, активізації діяльності транснаціональних недержавних утворень [1].

Варто зазначити, що серед правників та економістів існують різні точки зору відносно тієї ролі, яку відіграють ТНК у розвитку сучасних національних держав. Але слід зауважити, що транснаціональні корпорації об'єктивно впливають на інноваційний розвиток держави: вони змінюють структуру економіки країн, що розвиваються, посилюючи тим самим становище цих держав у міжнародному розподілі праці і міжнародних економічних відносинах.

Міжнародно-правове регулювання діяльності ТНК як на регіональному, так і на універсальному рівнях на сьогодні ще є далеким від бажаного, хоча

існує ряд міжнародно-правових документів, які використовуються для регулювання діяльності транснаціональних корпорацій. Слід зауважити, що правове регулювання діяльності ТНК визначається наступними тенденціями. Універсальні міжнародні документи не містять обов'язкових загальновизнаних положень про правовий статус ТНК.

До документів на регіональному рівні передусім слід віднести прийняту 21 червня 1976 р. Декларацію про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства та Керівні принципи для багатонаціональних підприємств (додаток до Декларації) [2]. Норми цієї Декларації та додатку не мають імперативного обов'язкового характеру, їх виконання є добровільним. Ці документи включають, зокрема, такі правові принципи, як дотримання норм міжнародного права, підпорядкованість праву країни перебування, співробітництво з країною перебування.

Важливу роль у регулюванні міжнародних правових відносин за участі ТНК відіграють країни Андської групи – субрегіонального торговельно-економічного об'єднання, створеного в межах Латиноамериканської асоціації інтеграції. Андський пакт укладено у 1969 р. Болівією, Колумбією, Перу, Чилі (до 1976 р.) і Еквадором [3]. Члени Андської групи виступають за розвиток торговельно-економічного співробітництва, проти засилля іноземного капіталу в країнах регіону. У межах цієї групи країн-учасниць була створена Комісія Картахенської угоди, а також у 1970 р. був прийнятий Кодекс іноземних інвестицій, який містить уніфіковані правила щодо здійснення діяльності іноземних інвесторів, зокрема і ТНК. На цьому рівні держави прагнули створити платформу для конструктивного діалогу з ТНК, а також врегулювати найбільш актуальні питання, що виникають у зв'язку з їх діяльністю (забруднення навколишнього середовища, корупція, порушення прав людини).

Слід зауважити, що більш успішним виявилось регіональне регулювання, основною метою якого є не стільки встановлення контролю над ТНК, скільки створення умов для вільного переміщення капіталу між державами того чи іншого регіону. Таким чином, значна роль належить національному праву кожної держави і транснаціональні корпорації вдаються до використання для своєї структури тих правових інструментів, які є в тій чи іншій національній правовій системі. Навіть у разі створення наднаціонального суб'єкта права (скажімо, європейської компанії) багато питань регулювання його статусу і діяльності регулюються національним законодавством держави місцезнаходження компанії.

Отже, держави як рівні суверенні суб'єкти зберігають за собою право на свій розсуд регулювати

корпоративні відносини. Саме так вирішувалося це питання в Кодексі поведінки ТНК, цю позицію визнає світове співтовариство (ст. 2 Хартії економічних прав і обов'язків держав, прийнятої в 1974 р. Генеральною Асамблеєю ООН) [4]. Відповідно до неї кожна держава має право в межах своєї юрисдикції регулювати й контролювати діяльність ТНК. Ця позиція міститься і в документах ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку) [5]. У 1974 р. було створено міжурядові комісії ООН з транснаціональних корпорацій та Центр із ТНК, які почали розробляти Кодекс поведінки ТНК (*норми якого носять диспозитивний характер та визначають принципи діяльності ТНК, зокрема повага суверенітету країн, де вони розміщуються; дотримання законодавства щодо передачі технологій та ін. До теперішнього часу розроблено понад 180 Кодексів поведінки ТНК як у рамках міжнародних організацій, так і в рамках самих ТНК*).

У межах СНД було підписано в 1988 р. Конвенцію СНД про ТНК, яку Україна ратифікувала у 1999 р., проте із декількома застереженнями, зокрема: ТНК на території України та за її межами у разі, коли їх створення впливає чи може вплинути на економічну конкуренцію на території України, створюються за згодою Антимонопольного комітету України в порядку, передбаченому антимонопольним законодавством України. Також варто додати, що спори, які виникають з приводу діяльності ТНК, вирішуються шляхом звернення до судового органу, узгодженого між сторонами (а не до економічного суду СНД).

Таким чином, саме національне право встановлює норми для регулювання об'єднань (груп) юридичних осіб, визначаючи для них конкретну організаційну форму. Звернення безпосередньо до ТНК не відбувається через недоцільність регулювання їх діяльності лише в рамках національного правопорядку. Під поняття ТНК може підходити кілька видів об'єднань, які мають ті ознаки, які знайшли відображення в документах міжнародних організацій, присвячених дослідженню і регулюванню діяльності ТНК.

Транснаціональні компанії традиційно поділяють на три групи: 1) *горизонтально інтегровані ТНК* – управляють підрозділами, розташованими в різних країнах, що виробляють однакові або подібні товари; 2) *вертикально інтегровані ТНК* – управляють підрозділами в певній країні, які виробляють товари, що поставляються в їх підрозділи в інших країнах; 3) *роздільні ТНК* – управляють підрозділами, розташованими в різних країнах, які вертикально або горизонтально не є об'єднаними. При цьому виді-

ляють такі основні якісні ознаки ТНК: а) *особливості реалізації*: компанія реалізує значну частину своєї продукції за кордоном, тим самим помітно впливаючи на світовий ринок; б) *особливості розміщення виробництва*: у зарубіжних країнах знаходяться деякі дочірні підприємства та філії ТНК; в) *особливості прав власності*: власники даної компанії є резидентами (громадянами) різних країн. При цьому переважаючою є точка зору, відповідно до якої, щоб потрапити в категорію транснаціональних корпорацій, компанії достатньо мати хоча б одну з перерахованих ознак, найбільш важливою з яких вважається перша ознака. Що стосується інтернаціоналізації виробництва і власності, то ці дві ознаки можуть бути і відсутніми.

Вважається доцільним при характеристиці ТНК спиратися на ті ознаки, які закріплені в міжнародних документах, вироблених у рамках міжнародних організацій і спрямованих на дослідження та регулювання діяльності транснаціональних корпорацій.

Слушно зазначити, що вітчизняне законодавство потребує суттєвих змін та вдосконалення для забезпечення існуючих вимог щодо діяльності ТНК. Так, попри існування значної кількості нормативно-правових актів, слід відмітити декілька недоліків, які стримують належне правове регулювання інноваційної діяльності в Україні, серед яких: відсутність планомірної та послідовної державної політики; неоднозначність визначення понять «інновація» та «інноваційна діяльність»; припинення окремих норм чинних законів законодавчими або підзаконними актами; невиконання або неналежне виконання окремих положень нормативно-правових актів; низький рівень залучення в економіку науково-технічного потенціалу; наявність лише окремих елементів інноваційної інфраструктури (технопарки, спеціальні економічні зони, наукові парки); відсутність розвинутого венчурного бізнесу [6].

Для створення уніфікованих принципів правового регулювання діяльності ТНК більш ефективною має стати співпраця, зокрема, з Європейським співтовариством. Такі дії мають зменшити ризики глобалізації та активізації діяльності ТНК (як факторів, що можуть послаблювати ефективне виконання функцій державою) та забезпечити належний рівень національної економічної безпеки.

Висновки. Таким чином, саме національне право встановлює норми для регулювання об'єднань (груп) юридичних осіб, визначаючи для них конкретну організаційну форму. Серед необхідних кроків, що сприятимуть досягненню змістовних зрушень в інноваційній сфері, слід зазначити, зокрема, такі: усунення законодавчих протиріч між цілим рядом норм підзаконних правових актів та змістом відповідних законів, що регулюють певні відносини інноваційного характеру; створення планомірної та послідовної державної політики в інноваційній сфері та відповідно уніфіковане застосування термінів у цій сфері. Крім того, слід забезпечити реалізацію механізмів належного виконання положень нормативно-правових актів, істотно підвищити рівень залучення в економіку науково-технічного потенціалу та створити дієві механізми реалізації державних економічних програм заохочення розвитку венчурного бізнесу в Україні.

Слушно зазначити, що сьогодні корпоративне право України має орієнтуватися на адаптацію із законодавством ЄС по суті з урахуванням національних особливостей українського права. Неможливість механічного перенесення правових положень викликана ще й тим, що в рамках самого ЄС процес гармонізації законодавства має постійний характер і визначається глибиною концептуальних підходів. Цей правовий масив потребує якісного й системного перетворення [7].

У контексті вищевикладеного слід зазначити наступне: аналіз сфер діяльності ТНК вказує на те, що «високі», наукоємкі технології є визначальним вектором розвитку економіки в ХХІ ст. і держава відповідно має створювати за допомогою як правових, так і економічних механізмів умови для захисту та гнучкої інтеграції національної економіки в сучасну інноваційну економіку світу. Зокрема, держава для виконання зазначених цілей має консолідувати найбільш прогресивні інтелектуальні ресурси нації (у тому числі через модернізацію матеріально-технічної бази та збільшення витрат на розвиток інноваційного сектору економіки) та на законодавчому рівні встановити межі концентрації економічної влади для всіх її суб'єктів, а також режим стримувань та противаг у взаємодії між ними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Погрібний Д. І. ТНК як суб'єкт інноваційного розвитку в світовій економіці [Електронний ресурс] / Д. І. Погрібний // Право та інноваційне суспільство : електрон. вид. – 2014. – Вип. 2. – Режим доступу: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2014/11/Pogribnyu.pdf>.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unterm.un.org/DGAACS/unterm.nsf/WebView/E1BA929FD35880A5852576A90070DB02?OpenDocument>.

3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.webeconomy.ru/index.php?page=cat&newsid=812&type=news>.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_077.
5. Вельяминов Г. М. Международное экономическое право и процесс : академ. курс : учебник / Г. М. Вельяминов. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – С. 384.
6. Дэниелс Дж. Д. Международный бизнес: внешняя среда и деловые операции / Дэниелс Джон Д., Радеба Ли Х. – М. : Дело Лтд, 1994. – 784 с.
7. Градобитова Л. Д. Транснациональные корпорации в современных международных экономических отношениях : учеб. пособие / Л. Д. Градобитова, Т. М. Исаченко ; МГИМО(У) МИД РФ. – М. : Анкил, 2002. – 123 с.
8. Погрібний Д. І. Проблемні аспекти господарсько-правового забезпечення інноваційного розвитку в Україні / Д. І. Погрібний // Право та інновації : наук.-практ. журн. – 2014. – № 3 (7). – С. 83–90.
9. Погрібний Д. І. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації : монографія / Д. І. Погрібний. – Х., 2009. – 168 с.

Д. И. ПОГРЕБНОЙ

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫХ КОРПОРАЦИЙ

В статье на базе обработки современных правовых и экономических исследований проводится анализ особенностей международно-правового регулирования деятельности транснациональных корпораций как субъектов частной экономической власти и их влияния на развитие мировой экономики. Также обращается внимание на задачи законодательной и исполнительной ветвей власти в Украине по реализации государственных программ инновационного развития для гибкой интеграции национальной экономики в современную инновационную экономику мира.

Ключевые слова: транснациональная корпорация, инновационная деятельность, инновационное развитие, интернационализация, глобализация.

D. I. POGRIBNYY

FEATURES OF LEGAL MAINTENANCE OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS

Problem setting. The actual important issue is the unification and improving the system of legal norms, with activities to ensure the establishment and operation of transnational corporations. Thus, along with the unification of international law, the current task is also improvement of national legislation in this area. Therefore, the consistent implementation of state policy of innovation programs development through economic and legal mechanisms should ensure the protection and flexible integration of national economies into a modern innovative economy in the world.

Analysis of recent researches and publications. In particular, a theoretical background for this research was amounted by works of such scholars as: Y. Y. Atamanova, O. M. Vinnyk, O. A. Horodovyy, V. A. Denysyuk, D. V. Zadyhaylo, Y. M. Kapitsa, H. D. Kondratyev, V. M. Kryzhna, B. I. Mints, N. M. Myronenko, O. P. Orlyuk, I. Y. Pohrebnyak, S. F. Revutsky, O. D. Svyatotsky, I. V. Spasybo-Fateeva, E. Y. Volynets-Russet, V. M. Hayvoronsky, V. A. Dozortsev, O. M. Davydyuk, P. P. Kraynyev, V. K. Mamutov, D. Daniels and works of other native and foreign experts.

Target of research. On the basis of handling modern economic and legal researches the author proposes an analysis of activities and influence of transnational corporations as subjects of private economic power in the world economy. Also the author of this article draws attention to the problem of the legislative and executive branches of government in Ukraine in realization of the state innovation development programs for flexible integration of national economies into a modern innovative economy in the world.

Article's main body. So, the national law sets the rules for the regulation of organizations (groups of) entities, defining for them a particular organizational form. Among the necessary steps that will help to achieve substantial improvements in the innovation field, it should be noted, in particular, the following: eliminating legislative contradictions between a number of rules and legal acts of subordinate content, containing relevant laws governing the certain relations of innovative character; creating of systematic and coherent public policy in innovation area and, accordingly, uniform application of terms in this area.

Conclusions and prospects for the development. In the context of the above, it should be noted the following: analysing areas of TNCs indicates that «high» science intensive technologies is a determining vector of economic

development in the twenty-first century, and the state should accordingly create both legal and economic mechanisms provided for protection and flexible integration of national economies into a modern innovative economy in the world. In particular for implementation of these goals, the state should consolidate the most progressive intellectual resources of nation (including modernization of material and technical basis and increasing of spending on the development of innovative economy) and at the legislative level – setting limits of concentration of economic power for all of its subjects, and also setting the mode of checks and balances in the interaction between them.

Key words: transnational corporation, innovative activities, innovative development, globalization, internationalization.